

ISTEN NÉPE A GYÜLEKEZETBEN

Marton Zsolt

A hit és fejlődése

Gyakran találja a keresztyén ember abban a helyzetben magát, mint az egyik evangéliumi történetben szereplő édes-apa. Fiát néma lélek gyötörte, akit a tanítványok nem tudtak kiűzni. Jézus maga elé kéri a gyerekkora óta megszállott fiát. Az édesapa kéri Jézust, hogy „...de ha valamit lehet tenned, szánj meg minket, és segíts rajtunk!” (Mk 9,22) Jézus némi éllel megjegyzi, „*Ha lehet valamit tennem? – Minden lehetséges annak, aki hisz*”. Tehát Jézus Krisztus az egyedüli „igazán hívő”. Az emberek hite és a mi hitünk is töredékes, hiányos. Mi is azt sikítjuk sokszor, hogy: „*Hiszek, segíts a hitelenségemen!*” (Mk 9,24)

Hiszünk, de nem annyira, nem úgy, ahogy lehetne vagy kellene. Hiába ismerjük az ige szavát, „*Bizony mondom néktek: ha akkora hitetek volna, mint egy mustármag...*” (Mt 17,20). Nem tapasztaljuk a működését, ami miatt kudarcosnak látjuk életünket. Keressük az okokat, s minél többet foglalkozunk vele, annál esetlenebbnek, kiszolgáltatottabbnak érezzük magunkat.

A hit, az emberségünkhöz tartozó jelenség. Minden ember hisz valamiben, valakiben. Pál apostol azt mondja, hogy vannak olyanok, akiknek „a hasuk az istenük” (Fil 3,19).

Elmondható, hogy a primitív hit mindig megjelenik az emberi életben. Mai példát hadd említsek: több tízezer forint-ra biztosított autókön a hűtőrácsra felszerelt lópatkó. Vagy a „hál’ istennek, lekopogom” szólásmondásunk.

Magam számára, de azt hiszem lelkész, lelkigondozó, hittantanár, mentálhigiénés szakember kollégáimnak is segítség lehet *James W. Fowler* (1940–) metodista lelkész, pszichológus professzornak *A hit lépcsőfokai (Stages of faith, 1981)* munkájából vázlatosan ismertetni azt a hét lépcsőfokot, amelyen az ember élete során áthalad, áthaladhat. Részletes ismertetésre, főleg Fowler életművének az összefoglalására itt nincs lehetőség, de mivel több szakkönyvben, szakkikken idézve meg-megjelenik gondolata, úgy véltem, érdemes helyet szánni arra, hogy egybe lássuk a gondolatmenetét.

Személyesen is érintve vagyok a témában, mivel három gyermeket nevelünk feleségemmel, és ezenfelül a gyülekezeti munkám során minden korosztállyal is találkozom. Mindenképpen segítség a gyakorlati lelkipásztori munka során.

Fowler munkájával való foglalkozásom saját döntésem eredménye, ha tetszik, önkényes, de az ő gondolatmenete áll legközelebb hozzám. Azonban nem zárja ki természetesen más szakemberek tudományos munkájának megismerését, alkalmazását sem, ahogyan ő maga is épített *Niebuhr, Tillich, Piaget*, illetve *Kohlberg* és mások munkájára.



James W. Fowler (1940–)

A különböző lépcsőfokok bemutatásakor a szakaszok végén személyes gondolataimat is közlöm, illetve bibliai idézeteket idézek, melyek segíthetnek a jobb megértésben.

A hit fejlődése Richard Niebuhr (1894–1962)¹ szerint

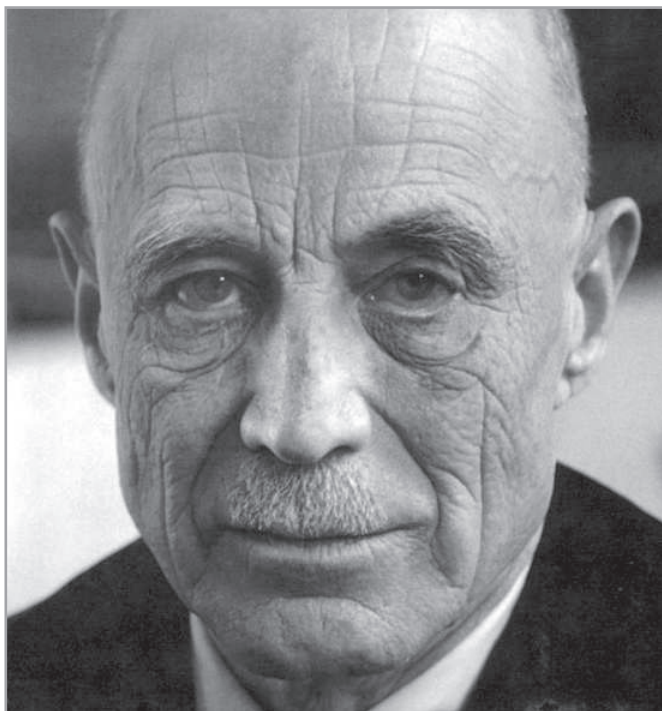
Niebuhr az embert „homo religious”-ként tekinti, ami értelmezése szerint azt jelenti, hogy az ember keres egy középpontot, ami élete rendező elve lehet. Ez segít neki eligazodni a világban, válaszokat kapni a nagy kérdésekre (Kik vagyunk? Honnan jövünk? Hova tartunk?).

Háromféle hitorientációt fogalmaz meg

1. Politeista, sokistenhívő. Sok kisebb hatalmi központ létezik, ezekhez lojalitással, engedelmességgel viszonyul az ember.

2. Politeista, sokistenhívő, de ezek közül, mint fő identitás, egy hatalmi középpont kiemelkedik.

3. Monoteista vagy radikális monoteista. Niebuhr ezt a fajta hitet támogatja, aminek egy középpontja van. Egy Isten irányítja az embert, ennek rendeli alá magát, innen várja az eligazítást és vezetést.



Richard Niebuhr (1894–1962)

Megjegyzéseim a fenti pontokhoz

1. Pál apostol is találkozott Athénban járva ezzel a szemlélettel. Az areopagoszi beszédében ki is fejti:

„Athéni férfiak, minden tekintetben nagyon vallásos embereknek látlak titeket, mert amikor bejártam és megtekintettem szentélyeiteket, találtam olyan oltárt is, amelyre ez volt felírva: »Az ismeretlen istennek«. Akit tehát ti ismeretlenül tiszteltek, én azt hirdetem nektek.” (ApCsel 17,23)

2. Efezus városában a sokistenhitből kiemelkedett a helyi centrális istenség, Artemisz. Pál apostol ige hirdetése nyomán lázadás tört ki, amihez anyagi érdekelttség is fűződött. Nem a materiális, emberkéz alkotta dolgok adják meg az igazi alapját a hitnek, de alapot adhatnak a fizikai jóléthez, amit nem akar elveszíteni az ember. Két órán keresztül képesek voltak ezt ordibálni, hogy

„...nagy az efezusi Artemisz. Végre a város jegyzője lecsendesítette a sokaságot, és így szólt: »Efezusi férfiak, van-e olyan ember, aki ne tudná, hogy Efezus városa a nagy istennő, Artemisz templomának, és az ő égből leszállt képének az őrizője?«” (ApCsel 19,34–35)

3. Radikális monoteista hit. „Én, az Úr, vagyok a te Istened, aki kihoztalak Egyiptom földjéről, a szolgaság házából. Ne legyen más istened rajtam kívül!” (2Móz 20,2)

Legyen kizárólagos a hited. Minden mást vess ki életedből, csak én hadd legyek a te életed középpontja!

A hit meghatározása Fowler szerint

Fowler látása szerint a „hit” tágabb értelemben vett valóságosságot fejez ki. A hit az élet értelmének megkeresésére és az ez utáni megőrzésére irányuló törekvése az embernek. Ez a gyakorlata vallásos, de akár nem vallásos formákban is megnyilvánulhat. A hit az emberi élet általános jellemzője, olyan alapvető tartozéka az életnek, hogy hosszabb ideig senki sem képes nélküle élni. Általános is a hit, de ugyanakkor minden ember hite egyéni jellegzetességet mutat.

Pontokba szedve

1. Egyetemes emberi jelenség.

2. A személyiségnek központi struktúrája, amely az élet értelmének, az élet legfőbb értékeinek, valamint a transzcendenssel való viszony keresésére irányul.

3. Elköteleződést jelent bizonyos érték- és hatalomközpont(ok) mellett (ezek az értékek személyenként változnak, de mindenképpen létfontosságú dolgokra irányulnak, például vallás, család, hatalom).

4. Kapcsolati aspektussal jellemezhető. (Az egyén a számára jelentős, másokhoz fűződő, kölcsönös bizalmon és hűségen alapuló kapcsolatok által tartja fenn identitását; a kölcsönös bizalmat és hűséget a transzcendens jellegű közös érték- és hatalomközpontokba vetett közös bizalom és hűség stabilizálja és mélyíti el.)

5. A benne foglalt tudatos és tudattalan motívumok által minden cselekvés végső alapja.

6. Átfedésben van az intézményes vallásossággal, de a kettőnek vannak egymástól teljesen független területei is. (Ebből következik, hogy a hitnek lehetnek vallásos és nem vallásos megnyilvánulási formái is, és hogy a hit struktúrája alapvetően azonos a különféle vallásgyakorlatok esetében.)

A hit fejlődése Fowler szerint

1. A csecsemőkor és a differenciálatlan hit (magzati kortól néhány hónapos korig).

Ezt a szakaszt a csecsemő és gondozója közötti bizalomkapcsolat alakulása jellemzi, alapvető tapasztalatokat szerez a kölcsönösségről, hitről, bizalomról, autonómiáról, illetve ezek ellentéteiről, melyek a hit fejlődésének alapjait jelentik. Valódi hitről itt még nem beszélhetünk; a fogalmak kialakulását és a nyelvhasználatot megelőző szakasról van szó.

„Az első fokozat előtti, úgynevezett »differenciálatlan hit« magja lehet a bizalomnak és a bátorságnak. A fenyegettség érzésekor félbemaradhat a gyermek bevonódása a közösségi kapcsolatokba. A szeretet megtapasztalása mintegy beleolvastja a közvetlen, meghitt kapcsolatokba a csecsemőt. Bár tényleg egy fokozat előtti szakasról beszélünk – ráadásul nagyrészt hozzáférhetetlen az empirikus kutatások számára, ami miatt küzdünk is. Megalapozódik ekkor a minőségi kölcsönösség és az erős bizalom, a remény és bátorság, az önállóság. Negatív esetben a fenyegetés abban van, hogy aláassa a hit későbbi egészséges kifejlődését.

Az anyai gondoskodás elmaradása, a kölcsönösség hiánya (interakcióra kell csábítani) kétféle irányt adhat a további fejlődéséhez, de mindenképpen torzulások következnek be. Előfordulhat az önimádat, vagy az elhanyagoltság megélésekor az elszigetelődés, visszavonulás. Ekkor jelentős a szimbólumok használata és a rituális játékok.”²²

2. Intuitív-projektív hit (3–7 éves kor)

Ez a szakasz a gyermekek iskoláskor előtti időszakára esik, amely a fantázia és a valóság összekeveredésével jár együtt. Ebben a szakaszban a legalapvetőbb gondolatok Istenről általában a szülők és/vagy a környezet hatására alakulnak ki a gyermekben.

„Fantáziával telített, imitációs fázis. Amiben a gyermeket erősen és tartósan befolyásolják a példák, hangulatok, akciók és történetek, melyeket azoktól a felnőttektől lát, akik az elsődleges kapcsolati körökben vannak, és így nagy hatással bírnak. Ebben a szakaszban gondolkodásának viszonylagos zavartalansága jelenik meg. A gyermek folyamatosan találkozik újdonságokkal, amelyekre a még nem stabil működése miatt a válaszai nem mindig adekvátak. Fantáziadús és fantáziája féktelen és gátlástalan, jellemző rá az alogikus gondolkodás. Észlelése fantáziadús ebben a szakaszban, rendkívül produktív a hosszan tartó képek és érzések (pozitív és negatív) meglátásában. A későbbiekben stabilabb, és önreflexív értékelésének és gondolkodásának kell majd ezeket rendezni. Ez az a szakasz, ahol megjelenik az első önismereti rész. Az »öntudatos« gyermek egocentrikus minden szempontból, nincs tekintettel másokra. Itt keresi először tudatosan a halál, szex és az erős tabuk lényegét. Ezt meghatározza, hogy milyen kultúrában nő fel, illetve hogy a családja mennyire szigeteli el.

Erőssége ebben a szakaszban, hogy kialakul a képzelete és a képessége, hogy egységesítse és megragadja a világot tapasztalatai és az átélt történetek alapján.

A veszély ebben a szakaszban a korlátlan képességek birtoklásában való hite. A képzeletét az esetleges pusztító vagy terror jellegű, akaratlan vagy akaratlagos cselekedetek rohanhatják le. Fontos a tabuk, erkölcsi és tanbeli normák elfogadása, beteljesülésükben való reménysége.”³

A fő tényező, amit ki kell váltania e szakasz megéléseinek, hogy áttér a következő, konkrét műveleti gondolkodásra. Egyre inkább aggasztja a gyermeket, hogy mi a valóság és mi a képzelet. Mi az, ami valódi és mi, ami csak annak tűnik.

3. Mítikus-szó szerinti hit (iskoláskortól pubertáskorig)

Ez a szakasz, amikor a gyerekek iskoláskorúvá válnak. Itt kezdődik annak felismerése, hogy a világ logikai módon is megérthető. Általában elfogadják a tanításokat, amiket hitük számára a közösség közvetít, de ezeket a tanokat, elvárásokat szó szerinti módon értik. (Néhány ember felnőttkorában továbbra is ebben a szakaszban marad.)

Megjelenik az ok-okozat összefüggése. Például azért beteg, mert bűn van az életében. Megoldás: valld meg, és gyógygyulsz (vallási közösségek épülnek, prosperálnak ennek a gondolatnak a hatásából). Ekkor még nem tud mit kezdeni azzal, hogyha nem egy az egyben történnek meg a dolgok. A történetektől még nem tud távolságot tartani. Nem képes általánosítani.

„A hiedelmeket, erkölcsi szabályokat és attitűdöket, valamint a szimbólumokat szó szerint értelmezi. Konkrét műveletekben gondolkodik, ezek vezetnek, ha valami megfékeli és eltereli, frusztrált lesz. Megnövekszik a pontossága a környezetében élő személyek, illetve a világ jelenségei iránt. Keresi az igazságosságra épülő viszonyokat. Fontos, hogy ne

lépjen vissza az előző fázisba. Csalódásokat is át kell élnie, hogy fejlődjön. Új kapacitás vagy erő van ebben a szakaszban, nő az elbeszélés és a megjelenése közti feszültség. Az »egybevágyóságot« szeretné megtapasztalni.”⁴

Jellemző lehet erre a szakaszra, amit Pál mondott: „*Tejjel tápláltalak titeket, nem kemény eledellel, mert még nem bírtatok volna el*” (1Kor 3,2).

4. Szintetikus-konvencionális hit (pubertás idején kezdődik)

A pubertáskor magával hozza a fizikai, pszichikai és érzelmi „forradalmat”. A serdülőnek kell egy tükör. A tükör mutatja a növekedést. Új minőségi út a fiatal számára, hogy belenézzen a tükörbe újra és újra. Ekkor jelennek meg első intim tapasztalatok, kapcsolatok a serdülő életében, amelyek nem a családon belülről érkeznek.

Hitében még inkább „konformista”: a gondolkodást, a viselkedést főképp a közösség értékrendjéhez való igazodás határozza meg, de már megjelennek a független, az önálló identitás alakulására utaló, azzal összefüggő személyes elemek is.

Külső autoritása van még ekkor. Félelemből, megfelelésből teljesíti az elvárásokat. „Mit fognak szólni?” – teszi fel gyakran a kérdést. A külső irányítás elfogadása még erős.

A társas környezet strukturálásának, így az istenkapcsolatnak is a személyes kapcsolatokban szerzett tapasztalatok adják az alapját; szüksége van konkrét társakra, példaképekre a hit megélésében. Itt jelenik meg a különféle kortárs csoportok hatása (iskolai, sport-, művészeti csoportok, haveri kör).

„Veszély ebben a szakaszban a kettősség. Az elvárások és az értékek mások és mások, és feltűnően szeretné belsővé, magáévá tenni az elvárásokat. Miután sikerrel átjutott ezen a szakaszon, és elért az autonómia szakaszába, ítéletet mond ki saját maga viselkedésére. Árulásnak érzi tettét, kétségbeeshet, egészen a nihilista magatartásig is eljuthat, és olyan kapcsolatra törekszik, amely független a világi kapcsolatoktól.”⁵

Erős vágy van a kamaszban, hogy mély kapcsolatot tudjon kialakítani. A mai posztmodern kornak nevezett időnkben nagyra értékelik a fiatalok, hogyha valaki időt szán a velük való kapcsolatra. Nem a tanítás, a képzés a legfontosabb számukra, hanem a velük töltött idő.

A társakban, példaképekben való csalódás érzékenyen érinti, hiszen belső hitvilága még nem áll szilárd alapokon.

Ekkor már gondolkodni tud saját gondolkodásáról.

Reflektál önmagára.

Fontos a gyülekezeti gyakorlatban is erre figyelni, hogy mit várhatunk el gyermekeinktől-fiataljainktól. „*Vizsgálja meg azért az ember önmagát, és úgy egyék abból a kenyérből, és úgy igyék abból a pohárból.*” (1Kor 11,28) Látjuk, hogy a fejlődésnek ettől a szakaszától várható el, hogy képes legyen objektív önvizsgálatra.

5. Individuális, reflektív hit

„Ez az egyik legkeményebb szakasz. Általában a fiatal felnőttkorban kezdődik, amikor az emberek kezdik látni kívülről a saját »dobozukat«, és közben rájönnek, hogy vannak más »dobozok« is. Kezdi kritikusan vizsgálni hitüket önmagukban, és gyakran kiábrándulnak saját korábbi hitükből.

Az első naivitás megtörik.

Ebben a szakaszban az ember szembekerül a bevett hittételekkel. Rákérdez dolgokra: »Miért tesszük ezt?« Ekkor nem csoportokat néz, hanem egyéneket és egyéni életmodelleket.

Ironikus.”⁶

Veszteségeiből-kudarcaiból tanul.

Itt, ebben a szakaszban a felmerülő kérdések, kételyek, lelkiismereti küzdelmek miatt azt érzi gyakran, hogy visszaesett, meggyengült a hitében, a valóságban azonban előrelépett!

Megtapasztalja, hogy nem lehet mindig gyors és könnyű válaszokat, megoldásokat kapni. Szembesül azzal is, hogy nem működik a racionalitás sem minden esetben.

Ha felnőttkorban következik ez be, akkor akár a gyakorlati életvitelére is kihatással lesz. Lehetséges, hogy egy egész életstruktúrát kell átdolgoznia. Még az is előfordulhat, hogy régi környezetét is el kell hagynia.

Ekkor találkozunk mint lelkigondozók egy kényes helyzettel. Azokkal, akik „túl jól” alkalmazkodnak. Ezek az emberek leginkább gyülekezeti háttérből jönnek, szüleik hozták a közösségbe őket kicsi gyerekkoruk óta. Megtanulták, betanulták a normákat, valamilyen szinten magukévá tették. Olyan igazi jó emberek, könnyű esetek.

Ámde ez csapda számukra és számunkra is. Ugyanis, ha kimarad a rákérdezés folyamata (félelem vagy kényelem miatt), veszíteni fognak. Az átdolgozást kihagyják. Furcsa módon veszítenek, mert „megkímélték” magukat – vagy éppen a közösség őket –, és emiatt nem érett be náluk a hit ezen szakasza.

Ha visszalépnek, akkor visszatérnek az autoritásba! Krízis helyzetet fog teremteni. A krízis kimunkálhatja a személy fejlődését, hiszen vagy előre lép valaki, vagy hátra, helyben nem maradhat.

„*Tudván, hogy hitetek próbája állhatatosságot eredményez.*” (Jak 1,3)

Hozzátehetjük, hogy érett hitet is.

6. Az összekapcsoló-megszilárduló hit (az életidő középső szakaszában)

Ritka, hogy ez a szakasz az ember életének közepe előtt megjelenjen. Ez az a pont, amikor az emberek kezdik felismerni a korlátokat. Rájönnek, hogy le kell mondani álmaikról. A logikai működésük elfogadja a paradox helyzeteket az életben. Rájönnek, hogy az élet egy rejtély, de ha nem lépnek erre a mezőre, beragadnak saját teológiai keretükbe.

Ezen az érettségi fokon tudja kritikával olvasni a Bibliát, de ki is tudja kapcsolni a kritikai apparátusát. Képes arra, hogy a szöveg hasson rá. Teológushallgatók problémája időnként, hogy a szövegkritikai esetek hitbeli meggyengülést vagy a teológiával mint tudománnyal való foglalkozásuk megkérdőjeleződését eredményezi.

„...*de most nyilvánvalóvá lett, és az örök Isten rendelkezése szerint a próféták írásai által tudtul adatott minden népnek, hogy eljussanak a hit engedelmességére.*” (Róm 16,26)

Paul Ricoeur azt mondja erre a szakaszra, hogy „ez a második naivitás szakasza”.⁷ Képes túllépni a hitnek az előző szakaszban felépített határain, mer közel engedni magához olyan (hit)tartalmakat, spirituális vagy vallásos tapasztalato-

kat, amelyek nagyon különböznek vagy fenyegetőek lehetnek az identitás vagy a világnézet szempontjából.

Dialogikus és több szintű megismerés jellemzi, vagyis nyitott a világ több perspektívából való vizsgálatára. A szimbólumok hordozta erő (vagyis a valóságnak az a mélyebb rétege, amire a szimbólumok utalnak) újra egyesül a szimbólum fogalmi jelentésével.

„Az új erősség ebben a szakaszban az ironikus képzelet – az a képesség, hogy látunk egy csoportot vagy családot, és nem a megosztottságot gerjeszti, hanem befogadó közösséggé, emberré válik. De az aktuális szakaszunk is megosztott. Egy »nem megváltozott« világban élünk és működünk egy átalakító jövőképpel és lojalitással.”⁸

7. Univerzáló, átfogó hit (nem köthető életkorhoz, de leginkább az érett személyiségre jellemző)

Feltételezett szakasz, a vizsgálatban részt vevő személyek (400 fő) között nem jelent meg. A hit ezen szakaszára jellemző a minden élet befogadó közösség érzése, elgondolása. Ezek a személyek a beteljesedett emberi közösség lelkiségének megtestesülései és megvalósítói. Egység Istennel, cselekvő elköteleződés az igazságosság és szeretet mellett jellemzi őket. Gyakran tekintenek úgy rájuk, mint a biztonságot adó, meglévő (vallási, társadalmi) rendszerek felforgatóira. Készek közösséget vállalni a hit más szakaszaiban lévőkkel vagy bármilyen más vallásos hagyomány követőivel.

Erre a fokra kevesen jutnak el. Egész életüket átrendezi, -strukturálja a hitük. Jellemzőjük ezeknek az embereknek, hogy az egész emberiséget érintő témák foglalkoztatják őket. A szenvedést vállalják népükért, a rájuk bízottakért. Általában azok veszítik el őket, akikért sokat tettek (lásd *Gandhi*). Szeretik, értik és élvezik az életet, de nem ragaszkodnak hozzá elvtelenül.

„Amikor azon gondolkodtam, hogy kik tartozhatnak ebbe a csoportba, ők jutottak eszembe: Gandhi, *Martin Luther King*, *Teréz anya*. Szintén ezen a ponton látom a következők hitét is: *Dag Hammarskjöld*, *Dietrich Bonhoeffer*, *Abraham Heschel* és *Thomas Merton*.”⁹

„*Ezért aztán mindenkor imádkozunk értetek, hogy a mi Istenünk tegyen titeket méltóvá az elhívásra, és töltsön meg titeket teljesen a jóban való gyönyörködéssel és a hit minden erejével, hogy megdicsőüljön a mi Urunk Jézus Krisztus neve bennetek, és ti is általa a mi Istenünk és az Úr Jézus Krisztus kegyelméből.*” (2Thessz 1,11–12)

Jegyzetek

1 H. Richard Niebuhr: *Radical monotheism and western culture*. (New York: Harper & Row, 1960).

2 James W. Flower: *Stages of Faith*. (Harper Collins Publishers, 1981). 121. o.

3 Uo., 133–134. o.

4 Uo., 150. o.

5 Uo., 173. o.

6 Uo., 182. o.

7 Uo., 187. o.

8 Uo., 198. o.

9 Uo., 201. o.